

Cesta k prvému úradnému lexikónu sídel na Slovensku¹

Pavol Tišliar

doc. PhDr. Pavol Tišliar, PhD.
Katedra etnológie a muzeológie
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Gondova 2
841 04 Bratislava
e-mail:pavol.tisliar@uniba.sk

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2015, 3:1:51-62

This paper examines the history of official and private topographic, administrative and statistic lexicons and surveys of townships covering the area of present-day Slovakia from the earliest such works produced in the Kingdom of Hungary to those published after the formation of Czechoslovakia. Their value and use for historical and demographic research is evaluated and compared with the first official township lexicon published between the two world wars.

Key words:

Slovakia, 18th-20th century, official and private surveys, township names

Úvod

Miestne a pomiestne názvy, toponymá, tvoria súčasť nehmotného kultúrneho dedičstva.² Označujú neživé prírodné objekty (potoky, rieky) či človekom vytvorené umelé objekty, predovšetkým sídla a ich topografické súčasti. Výskum toponým, ktorý sa viaže najmä na jazykovedu, sa netýka len etymologického výkladu, ale skúma aj celkový historický vývoj názvov. Jedným zo základných prameňov, ktoré nám súhrnne na lokálnej a regionálnej úrovni ponúkajú možnosť sledovať vývoj tohto fenoménu, sú lexikóny sídel.

Lexikóny sídel predstavujú ojedinelé diela, ktoré v našom prostredí začali vznikať až v druhej polovici 18. storočia. Spravidla tieto pramene neposkytujú len jednotlivé názvy sídel, ale mnohokrát aj ich stručnú charakteristiku a vybrané informácie o obyvateľstve. Stávajú sa tak významným prameňom pre výskum viacerých historických tém najmä z pohľadu regionálnych a miestnych dejín.

Úradné a súkromné lexikóny sídel Uhorska do roku 1918

Z hľadiska proveniencie delíme lexikóny sídel do dvoch základných skupín. Prvú tvoria úradné lexikóny, pre ktoré bolo charakteristické, že vznikali z praktických potrieb ako nevyhnutná pomôcka k výkonu verejnej správy. Druhú predstavujú súkromné lexikóny, ktoré vznikali na konci 18. a potom hlavne v 19. storočí. Ich

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0199-12 „Historický atlas obyvateľstva Slovenska (18. – 1. pol. 20. storočia)“.

² Deklarácia Národnej rady SR o ochrane kultúrneho dedičstva č. 91/2001 Z. z., čl. 2.

zostavovateľmi boli najmä cestovatelia, historici, geografi (kartografi) či nadšenci, ktorí zbierali rôzne informácie o jednotlivých sídlach. Z pohľadu kvality údajov, ktoré obsahujú oba typy lexikónov, je potrebné zdôrazniť, že hodnovernejšie a presnejšie údaje poskytujú úradné lexikóny, ktoré zväčša vznikali za pomoci existujúcej verejnej správy a údaje neboli sprostredkované, ale priamo „úradne“ overené.

Najstarší známy úradný lexikón pochádza z roku 1773 a v slovenskej historiografii sa najčastejšie označuje ako *Tereziánsky lexikón sídel Uhorska*. Vznikol na podnet Márie Terézie, ktorá sa v roku 1769 obrátila na Uhorskú kráľovskú miestodržiteľskú radu so žiadosťou o zostavenie lexikónu sídel. Dôvodom bola skutočnosť, že v tomto období neexistoval v Uhorsku žiadny súpis sídel Uhorského kráľovstva, z ktorého by bolo možné zistiť príslušnosť jednotlivých lokalít do vyšších územných celkov verejnej správy.³ Tieto praktické dôvody viedli k zostaveniu prvého známeho miestopisu Uhorska, ktorý obsahoval okrem názvov jednotlivých obcí a osád v používaných jazykoch (najčastejšie to bola latinčina, maďarčina, nemčina a slovenčina, zriedkavo však aj rusínsky, chorvátsky a rumunsky jazyk) aj informácie o právnom statuse sídla (osada, dedina, mestečko). Osobitne boli zisťované údaje za slobodné kráľovské mestá. Popri týchto údajoch sa zisťovala existencia farnosti v sídle a jej príslušnosť (rímskokatolícka, evanjelická a. v. vyznania, reformovaná a gréckokatolícka), ďalej či má obec učiteľa a napokon prevládajúca reč obyvateľstva.⁴ Výpovedná hodnota tohto lexikónu teda nie je len v jazykových verziách názvu sídel z 18. storočia, ale môžeme takto prakticky prvýkrát pre územie celého Uhorska vytvoriť etnickú mapu na miestnej úrovni, podrobne vymedziť etnické hranice, výbežky a jazykové ostrovy. Práve tento lexikón sa stal základným východiskovým prameňom k zostaveniu jednej z najpoužívanejších topografických pomôcok, ktorá v súčasnosti napomáha k identifikácii sídel Slovenska za posledné tri storočia, *Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773 – 1997)*.⁵

Keďže mal lexikón primárne slúžiť predovšetkým k identifikácii sídel a ich príslušnosti k verejnej správe, jednotlivé lokality sú v ňom zoradené abecedne v rámci slúžnovských okresov (*processus*) a tie ďalej do najvyššej územnosprávnej roviny, do jednotlivých stolíc (*commitatus*). Tereziánsky lexikón vznikol len pre potreby centrálnych úradov. V čase svojho vzniku nebol publikovaný a ostal v rukopise. Tlačou vyšiel až v roku 1920, keď sa jeho obsah snažila využiť maďarská mierová delegácia na rokovaníach v Paríži ako jeden z dôkazov o tom, že v Uhorsku nedochádzalo k pomadžarčovaniu.⁶

³ TIŠLIAR, Pavol. Gemerská stolica a Malohont z pohľadu Tereziánskeho lexikónu sídel z roku 1773. In: *Slovenská štatistika a demografia*, roč. 18, 2-3/2008, s. 60. Údaje sa však zbierali v teréne až od roku 1772, keď boli ich vykonaním poverené jednotlivé stolice. Bližšie pozri ŽUDEĽ, Juraj. Tereziánsky lexikón sídel Uhorska z roku 1773 : *Lexicon universorum regni Hungariae locorum populosorum*. In: *Slovenská archivistika*, roč. 15, 2/1980, s. 74-92.

⁴ *Lexicon universorum regni Hungariae locorum populosorum*. Budapest, 1920.

⁵ MAJTÁN, Milan. *Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773 – 1997)*. Bratislava : SAV, 1998.

⁶ *Lexicon universorum regni Hungariae...*, ref. 4.

V origináli sa zachovali dva exempláre. Prvý z roku 1773 sa spravidla označuje ako budapeštiansky exemplár. Ten bol publikovaný v roku 1920. V roku 1785 bol však zostavený ďalší úradný lexikón s totožnými cieľmi, ale aj zisťovanými údajmi. V súčasnosti sa nachádza v Slovenskom národnom archíve v Bratislave.⁷ Tento bratislavský exemplár bol pravdepodobne výsledkom záverečnej redakcie pôvodného lexikónu z roku 1773. Oproti staršiemu lexikónu z roku 1773 obsahuje niekoľko zmien a úprav v dátovej časti.

Už na konci 18. storočia začali v Uhorsku vznikať lexikóny obcí súkromnej povahy. Bezpochyby najznámejším a najpoužívanejším bol lexikón Jána Mateja Korabinského, ktorý bol publikovaný v roku 1786 pod názvom *Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*.⁸ Bol určený predovšetkým pre širokú verejnosť, cestovateľov, obchodníkov a pod. Obsahuje abecedne zoradené sídla s vybranými topografickými údajmi, ktoré sa týkajú najmä informácií o zaradení sídla do stolice a zväčša aj do slúžnovského okresu. Názov obce zaznamenal J. M. Korabinský tiež vo viacerých používaných jazykoch a formách. Z ďalších údajov je potrebné spomenúť informáciu o prevládajúcej reči a náboženstve miestneho obyvateľstva. Podrobnejšie uvádzal väčšie a významnejšie sídla, najmä mestá, v ktorých sa často vyskytoval aj stručný popis obživy obyvateľstva. Tento lexikón dopĺňa osobitý „vreckový“ či príručný atlas Uhorska, ktorý J. M. Korabinský publikoval v roku 1804 vo Viedni.⁹ Mapové listy nie sú v presnej mierke. To však ani nebolo cieľom autora. Mapové náčrty zachytávajú jednotlivé stolice a ich sídla, pričom bola osobitnými značkami pri každom sídle uvedená prevládajúca reč obyvateľstva a farnosť s označením náboženskej príslušnosti. Bol to premyslený a jednoduchý spôsob publikovania množstva kombinovaných údajov. Zároveň je to jeden z prvých atlasov, ktorý zobrazoval etnicitu obyvateľstva v Uhorsku. Je však potrebné zdôrazniť, že uvádzané údaje je potrebné overiť aj z iných prameňov. Keďže J. M. Korabinský pochádzal z Prešova, územie Slovenska poznal lepšie a dáta tak možno považovať za kvalitnejšie ako údaje z iných častí Uhorska.

Na konci 18. storočia vznikol aj trojzväzkový lexikón Andrása Vályiho.¹⁰ Tento lexikón je podobný ako Korabinského lexikón obcí. Rovnako uvádza údaje nielen topografického charakteru, ale tiež niektoré informácie o obyvateľstve, prevládajúcom jazyku či náboženstve. Je možné sa tu dozvedieť aj niektoré významnejšie medzníky v dejinách vybraných sídel. Treba však povedať, že aj tu sú jednotlivé heslá, teda abecedne zoradené sídla, spracované neproporčne. Totiž len pri významnejších mestách a mestečkách bývajú heslá rozpracované aj podrobnejšie a uvedené údaje si je rovnako potrebné ako pri Korabinského lexikóne overiť použitím ďalších zdrojov. Pri menších lokalitách, osadách a menších dedinách

⁷ Slovenský národný archív v Bratislave, Zbierka dokumentov rôznej proveniencie, bez sign.

⁸ KORABINSZKY, Johann Matthias. *Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*. Preßburg, 1786.

⁹ KORABINSZKY, Johann Matthias. *Atlas regni Hungariae portabilis*. Wien, 1804.

¹⁰ VÁLYI, András. *Magyar Országának leírása*. I. – III. kötet. Budan : A Királyi Universitátsnak Betüivel, 1796 – 1799.

býva heslo často jednovetné, len s uvedením umiestnenia z pohľadu dobovej verejnej správy, prípadne so stručným uvedením prevládajúcej reči (charakteru sídla) obyvateľstva a poznámkou o prevládajúcom náboženstve.

Za zmienku isto stojí aj špeciálny register k jednej z najznámejších máp Uhorska, ktorú vypracoval Ján Lipský zo Sedličnej. Mapa Uhorska od J. Lipského (*Mappa generalis regni Hungariae*) zo začiatku 19. storočia patrí z kartografického hľadiska medzi presné mapy. Bola obľúbená a používala sa ešte v druhej polovici 19. storočia. Kvalitou bola prekonaná až vojenskými mapovaniami, ktoré sa konali od konca 18. a najmä v priebehu 19. storočia. J. Lipského *Repertorium* z roku 1808 zachytávalo jednotlivé sídla, osady, prípadne miestne časti podľa ich príslušnosti k stoliciam.¹¹ Hoci obsahuje len o stručný abecedný register k mapovému dielu, našiel využitie aj v nasledujúcom storočí, keď sa stalpo vzniku Československej republiky jedným z východiskových prameňov na zostavenie *Soznamu miest na Slovensku*.¹² Výhodou Lipského registra je zachytenie ešte pôvodných názvov pred ich maďarizáciou v druhej polovici 19. a začiatku 20. storočia.

Ďalšou pomerne spoľahlivou pomôckou je dvojdielny lexikón Ludovica Nagya z roku 1828.¹³ Prvý diel tohto lexikónu sa zaoberal obyvateľstvom a sídlami Uhorska. O rok neskôr L. Nagy publikoval aj druhý diel (1829), v ktorom spracoval Chorvátsko a Slavónsko. L. Nagy zoradil údaje abecedne podľa stolíc, okresov a obcí. Lexikón však obsahuje len základné údaje o počte obyvateľstva a jeho náboženskú skladbu. Obyvateľstvo bolo rozdelené na katolíkov a evanjelikov. Podrobnejšie tieto konfesie už zostavovateľ nešpecifikoval. Pri jednotlivých sídlach rozlišoval ich právny status (*civitates, oppida, pagi, preadia et diverticulia*), podľa ktorého aj boli rozdelené a uviedol pri sídlach aj existenciu farnosti.

V chronologickom poradí nasledoval ďalší lexikón, ktorý zostavil pre územie Rakúskej monarchie Franz Raffelsperger, a to šesťdielny geograficko-štatistický lexikón, ktorý bol postupne publikovaný v rokoch 1845 – 1853.¹⁴ Zostavovateľ vychádzal, podobne ako pred ním L. Nagy či neskôr Elek Fenyés, najmä z lexikónov z roku 1773, z J. M. Korabinského, ale aj z často používaného Lipského registra. F. Raffelsperger zoradil sídla abecedne, so stručným popisom, ktorý začínal korunnou krajinou a župou, teda bol využiteľný aj ako topografická pomôcka.

Pomerne obľúbenou topografickou pomôckou, opätovne súkromného pôvodu, bol aj geografický slovník už spomenutého autora Eleka Fenyesa, ktorý vznikol v polovici 19. storočia. Fenyésov slovník bol štvorzväzkový a publikovaný v roku

¹¹ LIPSZKY de SZEDLICSNA, Joannes. *Repertorium Locorum objectorumque in XII. tabulis Mappae Regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae et confiniorum militarium magni item principatus Tansylvaniae occurentum*. Budae 1808.

¹² *Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919*. Bratislava : MPS, 1920.

¹³ NAGY, Ludovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae inclyti regni Hungariae partiumque eidem adnexarum*. Budae, 1828.

¹⁴ RAFFELSPERGER, Franz. *Allgemeines geographisch-statistisches Lexikon aller Österreichischen Staaten*. I. – VI. Wien, 1845 – 1853.

1851.¹⁵ Tento slovník obsahuje abecedne zoradené sídla, pri ktorých autor uviedol príslušnosť obce do stolíc, ale i údaje o počte obyvateľstva a jeho prevládajúcej reči a náboženstve. Heslá sú prehľadné a z pohľadu kvality je to pomerne spoľahlivá topografická pomôcka. Aj E. Fenyés vychádzal z predchádzajúcich autorov a údaje o počte obyvateľstva čerpal najmä z cirkevných schematizmov.

Zo súkromných lexikónov pre 19. storočie možno ešte napokon spomenúť prácu Victora Hornyánskeho, ktorého Geografický lexikón Uhorského kráľovstva, Srbska a Banátu vyšiel v roku 1858.¹⁶ Na dlhší čas sa tento lexikón stal posledným súkromným lexikónom.

Práve počet obyvateľov bol od polovice 19. storočia jeden zo stabilne uvádzaných charakteristík sídel. Lexikóny sídel vznikali v tomto období už najmä v úradnom prostredí. Sčítania obyvateľstva či súpisy rôzneho daňového alebo vojenského charakteru postupne nadobudli cyklický charakter a do značnej miery sa táto periodicita dotkla aj lexikónov. Po každom sčítaní ľudu sa totiž úradne zostavil lexikón sídel, ktorý mnohokrát plnil aj úlohu či skôr spôsob publikovania výsledkov tohto sčítania. Takto postupne začali vznikať štatistické lexikóny obsahujúce vybrané štatistické dáta. Okrem nich existovali aj administratívne lexikóny, pre ktoré bolo charakteristické, že obsahovali údaje prevažne administratívneho charakteru (v našom prostredí najmä vymedzenie slúžnovských, župných, ale aj súdnych obvodov).

Po porážke maďarskej revolúcie a spoločensko-politických zmenách, ktoré sa výrazne prejavili aj zásahmi do organizácie vnútornej správy Uhorska, bola opätovná snaha získať prehľad o existujúcej správe. Po prvom, tzv. bachovskom sčítaní obyvateľstva, ktoré sa vykonalo v rokoch 1850/1851, boli v roku 1856 publikované osobitnou vyhláškou generálneho guvernérstva v Uhorsku aj menoslov a počty obyvateľstva jednotlivých sídel.¹⁷ Bol to prakticky len jednoduchý prehľad obcí a ich začlenenia do okresov, žúp a v tomto období aj nadžupných územných celkov, dištriktov.

Vytvorením Uhorského kráľovského štatistického úradu v polovici 19. storočia sa zostavovanie úradných lexikónov a miestopisov prakticky presunulo na túto inštitúciu. Štatistická služba, ktorá sa od konca 60. rokov mohla oprieť aj o výsledky moderných sčítaní ľudu, vydávala už od roku 1863 miestopisné lexikóny sídel Uhorska.¹⁸ Príznačné pre tieto publikácie bolo, že v sebe obsahovali administratívnu a štatistickú časť. V prvej bolo Uhorsko administratívne rozdelené od žúp až po najnižšie sídelné jednotky, obce a osady. Druhú už tvoril abecedne radený lexikón,

¹⁵ FENYES, Elek. *Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leíratik*. Pesten, 1851.

¹⁶ HORNYÁNSKY, Victor. *Geographisches Lexikon des Königreichs Ungarn und der serbischen Wolwodschaft mit dem temescher Banate*. Pest 1858.

¹⁷ *Hirdetés a magyarországi cs. k. főkörmánytól 1856-diki június 20-káról 10,323 sz. a.; 12,376 sz. a.* O prvé tzv. bachovské sčítanie z roku 1850/1851 sa opieral vo svojej práci aj Karl Czoernig – v. CZOERNIG, Karl Freiherrn. *Etnographie der Österrreichischen Monarchie*. I. Wien : Kaiserlich Koeniglichen Hof., 1857. Publikácia obsahuje vybrané údaje z tohto cenzu.

¹⁸ Prvým bol *Magyarország Helynévtára*. Budapest, 1863.

kde jednotlivé heslá obsahovali nielen údaje o príslušnosti k vyšším územným celkom (slúžnovský, príp. súdny okres, župa), ale rovnako aj údaje o rozlohe sídla, počte obyvateľstva, náboženskom vyznaní, prevládajúcom jazyku a pod.¹⁹ Dôležitým znakom týchto úradných miestopisov bolo, že obsahovali úradné, teda oficiálne názvy sídel. Keďže vychádzali v pomerne krátkych intervaloch, zachytávajú tak do značnej miery aj vývoj názvov a zmeny v poslednej štvrtine 19. a na začiatku 20. storočia. Miestopisy sa zároveň stali základom pre štatistické publikovanie výsledkov sčítaní ľudu,²⁰ no v praxi slúžili najmä na výkon úradnej činnosti celej krajiny.²¹

Popri spomenutých úradných miestopisoch bolo publikovaných aj niekoľko významných prác, ktoré možno svojim obsahom zaradiť medzi pomôcky, akými sú lexikóny obcí. Spomenúť možno významnejšiu prácu českého etnografa Lubora Niederleho *Národopisná mapa uherských Slovákov na základe sčítaní ľudu z roku 1900*, ktorou autor podrobne popísal slovenský etnický priestor na prelome 19./20. storočia. Z nej vychádzala napokon aj práca miestopisného charakteru, ktorá bola publikovaná po vzniku Československej republiky.²²

Snaha o prvý úradný zoznam obcí Slovenska po vzniku Československa

Vznik Československej republiky, ktorý z pohľadu skúmanej témy znamenal predovšetkým vyčlenenie a ohraničenie územia Slovenska, predtým integrálnej

¹⁹ Uhorský štatistický úrad publikoval viacero zväzkov miestopisov: *A Magyar Korona Országainak Helységnévtára 1873*. Budapest 1873, v ktorom boli o. i. publikované údaje o počte obyvateľstva podľa sčítania ľudu z roku 1869. Pod rovnakým názvom boli publikované aj miestopisy v rokoch 1877, 1882, 1888, 1892 (ten slúžil priamo na publikovanie výsledkov sčítania 1900 na miestnej úrovni, najmä reči a náboženstva), 1895, 1898, 1900, 1902. Od roku 1907 sa pozmenil názov na: *A Magyar Szent Korona Országainak Helységnévtára 1907*. Budapest. Ten už obsahoval počty obyvateľstva podľa sčítania z roku 1900 a napokon v predvojnovom období vyšiel miestopis ešte v roku 1913.

²⁰ Úradné názvy sídel a začlenenie obcí v sústave verejnej správy tak boli použité pri všetkých základných výsledkoch na lokálnej, ale tiež širšej regionálnej úrovni, najmä: *A Magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás*. I., II. kötet. Budapest : *Az Országos Magyar kir. Statisztikai hivatal*, 1881; *A Magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. Magyar statisztikai közlemények, Új sorozat 42. kötet*. Budapest : *Az Országos Magyar kir. Statisztikai hivatal*, 1902 a *A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. Magyar statisztikai közlemények, Új sorozat I. kötet*. Budapest : *Az Országos Magyar kir. Statisztikai hivatal*, 1912.

²¹ Osobitnú pozornosť si azda zaslúžia aj publikované výsledky starších súpisov či sčítaní obyvateľstva, ktoré tiež obsahovali vybrané údaje o jednotlivých sídlach a ich názvy. Až na konci 19. storočia boli publikované výsledky krajinského „regnikolárneho“ súpisu v Uhorsku z rokov 1715 a 1720, ktoré síce zachytili len časť populácie (menovite iba hlavy domácností), ale za jednotlivé sídla. Údaje spracoval Ignác Acsádi. Použil však názvy sídel, ktoré boli aktuálne na konci 19. storočia. *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720 – 21*. ACSÁDY, Ignác (ed.). Budapest 1896. Obdobne boli publikované aj výsledky prvého sčítania obyvateľstva, ktoré bolo vykonané počas vlády Jozefa II. na konci 18. storočia. *Az első Magyarországi népszámlálás (1784 – 1787)*. Budapest, 1960; prácu možno doplniť podrobnejšou charakteristikou cenzu a výkladom vybraných výsledkov, ktoré v roku 1938 publikoval Gusztáv Thirring v práci: THIRRING, Gusztáv. *Magyarország népessége II. József korában*. Budapest : MTAK, 1938.

²² Z tejto práce vychádzal aj NIEDERLE, Lubor. *Místopis a národnostní statistika obcí slovenských*. Praha 1919.

súčasti Uhorského kráľovstva, sa prejavilo silnou potrebou publikovať osobitnú pomôcku, ktorá by zachytila a ustálila úradné názvy sídel na Slovensku a ich dobové zaradenie do nových územnosprávnych celkov. Pre potreby verejnej správy to bola bezpochyby mimoriadne dôležitá pomôcka na zabezpečenie výkonu vlastnej činnosti. Potreba bola o to naliehavejšia, že posledné desaťročia 19. storočia sa už niesli v znamení maďarizácie, čo sa nezaobišlo ani zmenami úradných názvov niektorých sídel. V západnej časti republiky bola k dispozícii staršia publikácia o názvosloví obcí, vydaná ešte c. k. ústrednou štatistickou komisiou vo Viedni. Tá sa podľa informácií Ministerstva vnútra Československej republiky aj neoficiálne používala.²³ Na Slovensku však neexistovala žiadna takáto pomôcka a zjednodušené prevzatie názvov podľa posledných miestopisov uhorského štatistického úradu neprípadovalo kvôli maďarským názvom do úvahy. Aj z týchto dôvodov bolo v septembri 1919 ohlásené zostavenie *Menoslovu obcí na Slovensku*, na ktorom pracovalo vojenské oddelenie splnomocneného ministra v Bratislave.²⁴ Bola to predovšetkým iniciatíva Bohuslava Bezděka, ktorý pôsobil na tomto oddelení. Menoslov obcí bol publikovaný napokon v roku 1920. Bolto administratívny lexikón, ktorý obsahoval registre maďarských a slovenských názvov sídel, dôležitých pre identifikáciu lokality. Základom či východiskom pre tento miestopis bola práca Fedora Houdeka *Príspevky k miestopisu Slovenska*, ktoré publikoval v rokoch 1901 – 1902 v mesačníku *Hlas* a už spomenutá publikácia *Národopisná mapa uherských Slovákov* od Lubora Niederleho. Dôležitou skutočnosťou bolo, že názvy sídel, ktoré Bezděk do Menoslovu zaradil, neboli úradne schválené. Bezděkov lexikón tak z tohto dôvodu možno zaradiť medzi súkromné lexikóny.²⁵

Vavro Šrobár, Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska (MPS), napriek Bezděkovmu Menoslovu obcí, ohlásil 23. januára 1920 na ministerstve vnútra, že jeho úrad bude publikovať aj ďalší osobitný podrobný zoznam miest na Slovensku, ktorý mal vychádzať z výsledkov sčítania ľudu z roku 1919.²⁶ Tento zoznam (lexikón) mal obsahovať nielen slovenské a maďarské názvy obcí a administratívnu časť (označenie župných, súdnych, poštových a farských úradov, rovnako uvedenie železničných staníc), ale aj štatistické údaje, najmä počet obyvateľov podľa národnosti a náboženstva a prehľad popisu ľudu na Slovensku z roku 1919, spojený s porovnávacou tabuľkou o národnostných pomeroch podľa cenzov z minulosti. Malo teda ísť o akúsi kombináciu štatistického a administratívneho lexikónu so snahou

²³ Národní archiv České republiky v Praze (ďalej NAČR), f. Ministerstvo vnútra – Stará registratura, 1918 – 1953 (ďalej MV-SR), škat. č. 249, sign. č. 38057/19.

²⁴ BEZDĚK, Bohuslav. *Menoslov obcí na Slovensku*. Bratislava : vlastným nákladom, 1920. Ministerstvo vnútra ČSR oň prejavilo záujem, keďže v tomto období pre územie Slovenska chýbal. NAČR, f. MV-SR, k. 250, sign. č. 39521/20.

²⁵ Josef Mráz, ktorý tento Menoslov recenzoval, poukázal na viacero odlišností a nepresností práve v používaných názvoch sídel pri porovnaní lexikónu s uhorskou štatistikou z roku 1910 aj na rozdiely v počtoch obcí, ktoré Bezděkovi chýbali (chýbalo v nej 68 obcí). Pozri bližšie: MRÁZ, Josef. *Menoslov obcí na Slovensku*. Vydal kapitán Bohuslav Bezděk. Nákladom vlastným. Bratislava 1920. Stran 443. (recenze). In: *Československý statistický věstník*. Roč. I. Praha : SÚS, 1920, s. 232-235.

²⁶ NAČR, f. MV-SR, k. č. 249, sign. č. 6392/20.

plnohodnotne nahradiť v tej dobe stále absentujúci úradný lexikón Slovenska. Niet pochýb o tom, že oproti Bezděkovmu Menoslovu malo ísť o podrobnejší miestopis. Predpokladal sa navyše vysoký, až 3 000-kusový náklad, aby bol lexikón dostupný všetkým verejným úradom a inštitúciám.²⁷ Istým spôsobom bol tento Šrobárov lexikón chápaný, aspoň na MPS, ako možná alternatíva úradného názvoslovia, keďže ho zostavoval na Slovensku najvyšší správny úrad. Vznikla však zaujímavá situácia, keď Ministerstvo vnútra nedalo V. Šrobárovi súhlas, aby vôbec upozornil podriadené úrady verejnej správy na vydanie nového lexikónu. Ministerstvo to odôvodnilo tým, že podriadené úrady už dostali informácie o vydaní zoznamu vojenským oddelením MPS (Bezděkov Menoslov) na jeseň 1919 a nebolo by dôveryhodné, keby rovnaký úrad vydal dva rôzne miestopisy z dvoch vlastných oddelení.²⁸ V tomto čase bol navyše publikovaný aj ďalší zoznam sídel Slovenska, ktorý zostavil už spomenutý L. Niederle na základe sčítania z roku 1900²⁹ a ministerstvo vnútra už objednalo pre potreby správy 240 exemplárov tohto miestopisu. Teda trojtisícový náklad z tohto pohľadu nemohol byť reálny. Priamo v správe ministerstva vnútra sa uviedlo, že za týchto okolností nemožno očakávať, že si úrady objednávajú až tri rôzne miestopisy.³⁰

Prečo vlastne bratislavské MPS vydávalo dva lexikóny? Bezděkov rukopis už bol pravdepodobne začiatkom roku 1920 vo finálnej fáze. Pracoval na ňom najmä v priebehu roku 1919. Práve v tom čase prebiehala na Slovensku aj jedna z najväčších akcií verejnej správy, a to sčítanie obyvateľstva Slovenska.³¹ Celý cenzus metodicky, ale aj prakticky pripravovalo práve Šrobárovo ministerstvo a jeho cieľom bolo aktuálnymi výsledkami o počte obyvateľov a vybraných štruktúrach (národnostná a náboženská) podporiť československú mierovú delegáciu, ktorá zastupovala na mierových rokovaníach v Paríži Československú republiku. Mnohé prekážky, ktoré sa vyskytli v procese príprav a realizácie sčítania, sa napokon aj odrazili na celkových výsledkoch a najmä na tom, že sa výsledky ani načas nedostali k mierovej delegácii. Pre našu tému je však dôležitá skutočnosť, že sa predlžoval nielen čas zberu údajov v teréne, ale tiež samotné spracovanie výsledkov. Pre účely úradného lexikónu bol už v prípravnej fáze sčítania vypracovaný návrh, aby za každú obec, každé sídlo bolo vyplnené osobitné tlačivo, v ktorom sa mal o. i. uviesť slovenský aj maďarský názov sídla, informácia o tom, či sa v miestnom kostole kázalo maďarsky, v miestnej škole učilo maďarsky a pod. Tieto, ale aj ďalšie informácie potom mali slúžiť k zostaveniu lexikónu a pre možnú argumentáciu ohľadom maďarizácie. Samotná realizácia sčítania a značný časový posun, keď sa predpokladal zber údajov už niekedy na konci februára a v marci, ale z rôznych dôvodov sa napokon

²⁷ NAČR, f. MV-SR, k. č. 249, sign. č. 12061/20.

²⁸ NAČR, f. MV-SR, k. č. 249, sign. č. 12061/20.

²⁹ NIEDERLE, Lubor. *Místopis a národnostní statistika obcí slovenských*. Praha : Společnost národopisného musea československého, 1919.

³⁰ NAČR, f. MV-SR, k. č. 249, sign. č. 12061/20.

³¹ Podrobne sme sa týmto sčítaním ľudu zaoberali v osobitnej publikácii, TIŠLIAR, Pavol. *Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919 : Príspevok k populačným dejinám Slovenska*. Bratislava : STATIS, 2007.

vykonal až ku koncu augusta 1919, totiž znamenal, že výsledky neboli spracované ešte v roku 1919. Koncom tohto roku sa ohlásili len predbežné údaje. Bolo teda potrebné vyčkat' na spracovanie základných výsledkov a následne začať zostavovať nový lexikón. Bezděkov Menoslov sa tak na konci roku 1919 a na začiatku roku 1920 preto považoval za dôležitú a potrebnú pomôcku, nutnú na preklopenie času do vydania podrobnejšieho miestopisu. Navyše je treba zdôrazniť, že nový *Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919* vychádzal z iného materiálu ako Bezděkov Menoslov.³² Názvy sídel, osád a významnejších chotárných častí totiž zostavoval Bohuslav Haluzický, ktorý za základ názvoslovia použil už spomenuté Repertorium J. Lipského z roku 1808. Navyše je potrebné ešte dodať, že hoci je *Soznam miest* datovaný k roku 1920, v skutočnosti bol publikovaný až o rok neskôr, ako na to upozornil Josef Mráz vo svojej recenzii lexikónu.³³

Ministerstvo vnútra Československej republiky teda uprednostnilo lexikón súkromnej povahy od Bezděka, a tiež Niederleho Místopis, ktoré vo svojej podstate boli až na menšie výnimky takmer totožného charakteru. Práve odmietnutie ministerstvom znamenalo, že *Soznam miest* bol publikovaný v minimálnom náklade a veľmi skoro upadol, treba však zdôrazniť, že spoločne s Bezděkovým a Niederleho miestopisom, do zabudnutia. Spôsobili to sčasti aj ďalšie vznikajúce lexikóny súkromného charakteru, ktoré boli publikované najmä v priebehu 20. rokov 20. storočia.³⁴ Ich zostavovateľmi boli prevažne osoby, ktoré sa aktívne zapájali v tomto období do diskusií o prebiehajúcej reforme verejnej správy, ktorá sa začala v roku 1920 (v praxi však v roku 1923) prijatím župnej správy, neskôr v druhej etape zavedením krajinskej správy na Slovensku (1928).

Popri spomenutom úsilí, v ktorom dominovali lexikóny súkromnej povahy, sa začalo v máji 1921 s prvými prácami na vytvorení úradného lexikónu, ktorý by podliehal oficiálnemu schváleniu ministerstvom vnútra. Pri tejto príležitosti sa vytvorila osobitná komisia na určenie úradných názvov miest v Československej republike.³⁵ Jej členmi za Slovensko v užšom výbore boli Václav Chaloupecký, Fedor Houdek, Jozef Škultéty, Jozef Minárik a Vojtech Dolejš, ktorí pracovali na názvoch obcí po jednotlivých župách. V. Chaloupecký navrhol úradné

³² *Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919*. Bratislava : MPS, 1920.

³³ MRÁZ, Josef: *Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919*. (recenzia) In: *Československý statistický věstník*, ročník III., sešit 2. – 4., december 1921, s. 199-202.

³⁴ CHYTIL, Alojz. *Chytilův místopis republiky Československé*. Praha, 1923; PONIČAN, Pavel. *Politický miestopisný soznam miest Slovenska dľa župného a okresného sriadenia*. Bratislava 1923, ktorá prakticky nadväzovala a dopĺňala P. Poničanovu publikáciu o reforme správy na začiatku 20. rokov; PONIČAN, Pavel – MICHELLER, František – MOULIS, Jozef. *Statistika obcí na Slovensku*. Trenčín, 1928. Publikované boli aj dve práce od J. Pelikána, PELIKÁN, Jaroslav. *Nový miestopis Slovenska*. Bratislava, 1925 a po prijatí krajinského zriadenia obmenený PELIKÁN, Jaroslav. *Všeobecný podrobny miestopis krajiny Slovenskej*. Bratislava, 1929. CHROMEČEK, Břetislav. *Místopisný slovník Československé republiky*. Praha, 1929. JASPER, Eugen. – HANOUSEK, Karol. *Administratívne rozdelenie a menoslov obcí Slovenska*. Bratislava, 1929 a napokon HANOUSEK, Karol. *Miestopis Slovenska a jeho administratívne rozdelenie*. Bratislava, 1936.

³⁵ Podrobnejšie pozri: ŠPROCHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol. *Lexikóny obcí pre územie Slovenska I. Vybrané úradné lexikóny z rokov 1920 – 2002*. Bratislava : Infostat, 2009, s. 20 a n.

názvy z Bratislavskej, Nitrianskej, Tekovskej a Hontianskej župy, J. Minárik z Komárňanskej, Trenčianskej, Spišskej a Abovsko-turnianskej župy, J. Škultéty zo Zvolenskej, Turčianskej, Novohradskej a Gemersko-malohontskej a napokon F. Houdek z Oravskej, Liptovskej, Šarišskej a Zemplínskej župy. Vznikol takto osobitný súbor návrhov. Elaborát vydalo v roku 1923 MPS a stal sa základom na prerokovanie v pléne spomenutej úradnej komisie v rokoch 1925 – 1926.³⁶ Prvým úradne schváleným lexikónom Slovenska sa napokon stali dva lexikóny vydané československým štatistickým úradom, v ktorých boli publikované sčasti aj vybrané výsledky sčítania ľudu z roku 1921, a to Administratívny a Štatistický lexikón obcí na Slovensku, publikované až v rokoch 1927 a 1928.³⁷ Počas medzivojnového obdobia bol napokon publikovaný pre územie Slovenska ešte ďalší štatistický lexikón. Popri menej početných úpravách v ňom boli v zásade len aktualizované údaje z nového sčítania ľudu, ktoré sa uskutočnilo v roku 1930.³⁸

Zoznam prameňov a literatúry (Sources):

Archívne a právne pramene

Hírdetés a magyarországi cs. k. főkörmánytól 1856-diki június 20-káról 10,323 sz. a.; 12,376 sz. a.

Slovenský národný archív v Bratislave, Zbierka dokumentov rôznej proveniencie
Národní archiv České republiky v Prahe, f. Ministerstvo vnitra – Stará registratura,
1918 – 1953

Deklarácia Národnej rady SR o ochrane kultúrneho dedičstva č. 91/2001 Z. z.

Literatúra

A Magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás. I., II. kötet. Budapest : Az Országos Magyar kir. Statisztikai hivatal, 1881.

A Magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. Magyar statisztikai közlemények, Új sorozat 42. kötet. Budapest : Az Országos Magyar kir. Statisztikai hivatal, 1902 a A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. Magyar statisztikai közlemények, Új sorozat I. kötet. Budapest : Az Országos Magyar kir. Statisztikai hivatal, 1912.

A Magyar Korona Országainak Helységnévtára 1873. Budapest 1873.

A Magyar Szent Korona Országainak Helységnévtára 1907. Budapest 1907.

³⁶ *Revízia názvov obcí a osád na Slovensku. Bratislava, 1923.*

³⁷ *Štatistický lexikón obcí v republike Československej III. Slovensko. Úradný soznam miest podľa zákona zo dňa 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nar. vydaný ministerstvom vnútra a Štátnym úradom štatistickým na základe výsledkov sčítania ľudu z 15. února 1921. Praha : SÚS, 1927; Administratívni lexikón obcí v republice Československé. II. díl Morava a Slezsko, Slovensko, Podkarpatská Rus. Praha : SÚS, 1928.*

³⁸ *Štatistický lexikón obcí v krajine Slovenskej. Úradný soznam miest podľa zákona zo dňa 14. apríla 1920, čís. 266 Sb. zák. a nar. vydaný ministerstvom vnútra a Štátnym úradom štatistickým na základe výsledkov sčítania ľudu z 1. decembra 1930. Praha : SÚS, 1936.*

- Administrativní lexikon obcí v republice Československé. II. díl Morava a Slezsko, Slovensko, Podkarpatská Rus.* Praha : SÚS, 1928.
- Az első Magyarországi népszámlálás (1784 – 1787).* Budapest, 1960.
- BEZDĚK, Bohuslav. *Menoslov obcí na Slovensku.* Bratislava : vlastným nákladom, 1920.
- CZOERNIG, Karl Freiherrn. *Etnographie der Österrreichischen Monarchie. I.* Wien : Kaiserlich Koeniglichen Hof., 1857.
- FENYES, Elek. *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta, betürendben körülményesen leiratik.* Pesten, 1851.
- HANOUSEK, Karol. *Miestopis Slovenska a jeho administratívne rozdelenie.* Bratislava, 1936.
- HORNYÁNSKY, Victor. *Geographisches Lexikon des Königreichs Ungarn und der serbischen Wolwodschaft mit dem temescher Banate.* Pest 1858.
- CHROMEČ, Břetislav. *Místopisný slovník Československé republiky.* Praha, 1929.
- CHYTIĽ, Alojz. *Chytilův místopis republiky Československé.* Praha, 1923.
- JASPER, Eugen – HANOUSEK, Karol. *Administratívne rozdelenie a menoslov obcí Slovenska.* Bratislava, 1929.
- KORABINSZKY, Johann Matthias. *Atlas regni Hungariae portabilis.* Wien, 1804.
- KORABINSZKY, Johann Matthias. *Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn.* Preßburg, 1786.
- Lexicon universorum regni Hungariae locorum populosorum.* Budapest, 1920.
- LIPSZKY de SZEDLICNA, Joannes. *Repertorium Locorum objectorumque in XII. tabulis Mappae Regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae et confinium militarium magni item principatus Tansylvaniae occurentum.* Budae 1808.
- Magyarország Helynévtára.* Budapest, 1863.
- Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720 – 21.* ACSÁDY, Ignác (ed.). Budapest 1896.
- MAJTÁN, Milan. *Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773 – 1997).* Bratislava : SAV, 1998.
- MRÁZ, Josef. *Menoslov obcí na Slovensku.* Vydal kapitán Bohuslav Bezděk. Nákladom vlastným. Bratislava 1920. Stran 443. (recenze). In: *Československý statistický věstník.* Roč. I. Praha : SÚS, 1920, s. 232-235.
- MRÁZ, Josef. *Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919.* (recenzia) In: *Československý statistický věstník,* ročník III., sešit 2. – 4. december 1921, s. 199-202.
- NAGY, Ludovico. *Notitiae politico-geographico-statisticae inclyti regni Hungariae partiumque eidem adnexarum.* Budae, 1828.
- NIEDERLE, Lubor. *Místopis a národnostní statistika obcí slovenských.* Praha : Společnost národopisného musea československého, 1919.
- PELIKÁN, Jaroslav. *Nový miestopis Slovenska.* Bratislava, 1925.
- PELIKÁN, Jaroslav. *Všeobecný podrobný miestopis krajiny Slovenskej.* Bratislava, 1929.

- PONIČAN, Pavel – MICHELLER, František – MOULIS, Jozef. *Statistika obcí na Slovensku*. Trenčín, 1928.
- PONIČAN, Pavel. *Politický miestopisný soznam miest Slovenska dľa župného a okresného sriadenia*. Bratislava 1923.
- RAFFELSPERGER, Franz. *Allgemeines geographisch-statistisches Lexikon aller Österreichischen Staaten*. I. – VI. Wien 1845 – 1853.
- Revízia názvov obcí a osád na Slovensku*. Bratislava, 1923.
- Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919*. Bratislava : MPS, 1920.
- ŠPROCHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol. *Lexikóny obcí pre územie Slovenska I. Vybrané úradné lexikóny z rokov 1920 – 2002*. Bratislava : Infostat, 2009.
- Štatistický lexikon obcí v krajine Slovenskej. Úradný soznam miest podľa zákona zo dňa 14. apríla 1920, čís. 266 Sb. zák. a nar. vydaný ministerstvom vnútra a Štátnym úradom štatistickým na základe výsledkov sčítania ľudu z 1. decembra 1930*. Praha : SÚS, 1936.
- Štatistický lexikon obcí v republike Československej III. Slovensko. Úradný soznam miest podľa zákona zo dňa 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nar. vydaný ministerstvom vnútra a Štátnym úradom štatistickým na základe výsledkov sčítania ľudu z 15. února 1921*. Praha : SÚS, 1927.
- THIRRING, Gusztáv. *Magyarország népessége II. József korában*. Budapest : MTAK, 1938.
- TIŠLIAR, Pavol. Gemerská stolica a Malohont z pohľadu Tereziánskeho lexikónu sídel z roku 1773. In: *Slovenská štatistika a demografia*, roč. 18, 2-3/2008, s. 60-76.
- TIŠLIAR, Pavol. *Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919 : Príspevok k populačným dejinám Slovenska*. Bratislava : STATIS, 2007.
- VÁLYI, András. *Magyar Országának leirása*. I. – III. kötet. Budan : A Királyi Universitáshoz Betűivel, 1796 – 1799.
- ŽUDEL, Juraj. Tereziánsky lexikón sídel Uhorska z roku 1773 : *Lexicon universorum regni Hungariae locorum populorum*. In: *Slovenská archivistika*, roč. 15, 2/1980, s. 74-92.